

HISTORIE A SOUČASNOST

Hrozící škoda v římském právu

Michaela Židlická*

V srpnu loňského roku se objevila v tisku zpráva, že ekologičtí aktivisté hodlají žalovat ČEZ a Westinghouse s tím, že jim má soud stanovit povinnost, že

ručí za případné škody způsobené provozem jaderné elektrárny Temelín. V římském právu byl tento způsob řešení hrozící škody znám jako kauce při hrozící

---

* Doc. JUDr. Michaela Židlická, Ph.D., Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

škodě a byl často využíván. Srdce právního romanisty je zaplaveno štěstím, když může konstatovat, že římské právo lze použít i v případě sporů v souvislosti s jadernými elektrárnami.

V našem občanském zákoníku je zakotvena obecná povinnost v § 415: Každý je povinen počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, na majetku, na přírodě a životním prostředí. Hrozící škoda je těsně spjata s obecnou úpravou odpovědnosti za škodu. Zaujalo mne, že v římském právu vazbu na akvilský zákon¹ nenalezneme. V římském pojetí škody, která hrozí a ještě nenastala (*damnum infectum*), nemůžeme vystopovat žádné paralely s vývojem náhrady škody (*damnum praeteritum*). V počátcích vývoje římského práva civilního byl tento jev vysvětlitelný konkrétním kazuistickým charakterem civilních žalob. V případě hrozící škody se jednalo o konkrétní skutkové podstaty o nakloněném stromu na sousední pozemek (*de arboribus caedendis*), o kusu půdy hrozící sesuvem atd. Stejně tak způsobená škoda (*damnum praeteritum*) byla vymahatelná žalobami založenými na sevřených skutkových podstatách, které byly v průběhu vývoje rozšiřovány. Lex Aquilia přinesla žalovatelnost skutkových podstat *urrerre, frangere, rumpere*. Následnou interpretací činností právníků klasické jurisprudence byla náhrada škody, co do žalovatelnosti rozvíjena extenzivním způsobem. Náhrada vzniklé škody se prosazovala stále cestou soudního řízení, kdy podstatnou součástí bylo prokazování zavinění. V případě hrozící škody byl původně stanoven stejný režim – cestou legisakčního procesu. V pozdější době, zásluhou honorárního práva, došlo k podstatnému odklonu od této cesty. Praetorské právo zavedlo řešení pomocí administrativních (mimosoudních) procedur. Účast magistráta po celou dobu řízení při stavu ohrožení soukromoprávních zájmů byla nezbytná.jednání o hrozící škodě se konalo před praetorem a s jeho pomocí v prostoru jeho mimořádných magistrátských prostředků, z titulu jeho imperia, nikoli v rámci jeho kompetencí jurisdikčních. To je velmi významný rozdíl.

Důvody, které vedly k naprostému odlišení procesních postupů spočívaly jednak v tom, že skutkové podstaty pro vymáhání náhrady škody byly v dobách republiky přece jen dosti omezené a především vyžadovaly aktivní chování ze strany pachatele škody (*damnum corpore corpori datum*), což by vylučovalo odpovědnost za škodu způsobenou nečinností a neudržováním kupříkladu vlastního domu.

Dalším důvodem byla nepochybně potřeba velmi rychlého zákroku, vedoucího k odstranění stavu ohrožení. Vedení soudního procesu rychlý zákrok pojmově vylučuje.

V případě hrozící škody byla vytvořena taková

pravidla, která na jedné straně ponechávala aktivitu na stranách samotných, na druhé straně, a v případě kvalifikovaného právního postupu, byl vytvořen prostor, aby se potencionálně ohrožený velmi rychle a razantně domohl, za pomoci kompetentního úředníka, nápravy.

Pokud jde o vývoj institutu *damnum infectum* sehrál hlavní roli Gaius, který nás informoval o tom, že Juliovy zákony z roku 17. př. Kr. legisakce zakázaly s výjimkou jednání před centumvirálním soudem a při hrozící škodě. Nebýt této Gaiovy poznámky, neměli bychom žádné informace o tom, že byl zvláštní typ lesačnického řízení pro tyto skutkové podstaty. Zákon XII-ti desek poskytuje svědectví o tom, že byly koncipovány žaloby na desce VII. – škodí-li dešťová voda, proud vody vedený po veřejném pozemku, větrem nakloněný strom. V dávných dobách byly přírodní podmínky mnohem drsnější, než se jeví dnešnímu návštěvníkovi Říma. Jednak to byl kopcovitý terén, četné vodní přítoky a v neposlední řadě i seismická aktivita, která byla příčinou četných problémů v oblasti sousedských vztahů. Kdyby tyto potíže neexistovaly těžko by byly zakotveny v základním Zákoně. Zákon dvanácti desek proponoval několik žalob, které mají preventivní charakter: jednak jsou ochranná pásma okolo zdí, zákaz vydržení do pěti stop, již zmíněný strom nakloněný větrem a další. Tyto jednotlivé žaloby podle polského romanisty Giara² vytvořily komplex skutkových podstat hrozící škody, které byly základem legisakčního řízení. Pro tyto skutkové podstaty, podle mého názoru, zůstala zachována možnost žalovat formou legisakcí i po vydání *Leges Iuliae iudiciariae*. Vedle toho byla v Gaiově době zaběhnutá praxe, dávající pohodlnější (*commodius et plenius*) možnost domáhat se nápravy pomocí praetora a jeho stipulací. Vysvětlení, které je jinak zdrojem značných vědeckých polemik o tom, proč ponechal zákonodárce v platnosti možnost použít jinak zakázané legisakce, může být velmi prosté. Aktuálnost situací, které předvídal Zákon XII-ti desek v městském prostředí již neexistovala. Město se urbanizovalo, terén se postupně srovnával. Problémy s terénem a přírodou hrozily však dále venkovskému obyvatelstvu. Pro sedláky a venkovské obyvatelstvo (a to nejen ve starém Římě) je typický konzervativismus, lpění na tradicích a zvyklostech. Sousedské spory se stále řešily prastarými způsoby a proto zákonodárce respektoval *status quo* a ponechal tento typ legisakcí v platnosti.

Jinak tomu bylo ve městech a zejména v Římě, kam přibývalo velké množství obyvatel.

Velký příliv obyvatel do města vyvolal potřebu stavět domy do výšky. Víceposchoďovým domům se říkalo *insulae*.³ Škody, které vznikaly v důsledku nekva-

¹ Zákon z roku 286 př. Kr. upravující režim náhrady škody.

² GIARO, T.: Nowa hipoteza na temat damni infecti lege agere, in: Commentarii societatis philologicae Polonorum, Wroclaw LXIV, 1976.

³ *Insulae* byly patrové domy, které se v Římě vyskytovaly ve velkém počtu. V Cicerónově době vyhlížely údajně Řím jako by se vznášel ve vzduchu. Za Augusta vyrostlo město ještě do větší výšky. Autor Deseti knih o architektuře, římský stavitel Vitruvius

litní výstavby byly časté. Vznikaly úplně nové situace hrozící škody, které vyvolaly potřebu nové právní regulace. Není jasného důkazu o tom, kdy a kde byl vydán Praetorský edikt *De damno infecto*. Byl však vydán z důvodů ochrany městského obyvatelstva, v souvislosti s častými stavebními nehodami. V prvním stol. př. Kr. je dosti důkazů z právní literatury o jeho existenci. V útržku, dochovaném z ediktu cizineckého praetora, známém jako *Lex Rubria de Galia Cisalpina* z let 49–42 př. Kr., se hovoří o kauci při hrozící škodě *expressis verbis*.

Na základě těchto pramenů vědci hledají odpověď na dobu vzniku tohoto institutu. Nejnověji Rainer⁴ klade vznik Ediktu do 2. stol. př. Kr. Z povahy praetorské právo tvorby dovozují, že praetorský Edikt nebyl vynálezem, který spadl z nebe, nebo byl vytvořen přes noc u stolu. Je možné, že původně byla kauce požadována na žádost některé ze stran. Poskytování kaucí bylo v římském právním životě obvyklé, stejně jako byly obvyklé praetorské stipulace. Byl to mimořádný úřednický prostředek, kterým úředník chránil obecné zájmy. Použití takového administrativně procesního postupu bylo již vžitě dávno předtím. Vydáním Ediktu byl zaveden standart, sjednocen postup a vytvořen nový specifický typ kauce při hrozící škodě.

Představme si nyní právnědogmatickou podobu institutu, který je z právního hlediska zajímavý pro svou dokonalou funkčnost, operativnost a preventivní charakter. Při vědomí preventivní úlohy právního řádu jako celku⁵, je třeba připustit, že není obvyklou schopností právních norem postihovat jevy, které nenastaly. Právo ze své podstaty má za úkol řešit situace, které existují.

Není cílem této úvahy popisovat detaily fungování mechaniky tohoto institutu. Zdůrazním jen základní funkci. Z kazuistiky je zřejmé, že *cautio damni infecti* byla prostředkem úpravy sousedských vztahů a to tam, kde vadný stav (*vitium*) pozemku, stavby či nějaká činnost, ohrožovaly klidový stav pozemku sousedícího. Naléhavost rychlé nápravy vyvolala potřebu operativního řešení.

Samotné zřízení kauce bylo však pouze prvním krokem. Dalším, a daleko důležitějším krokem, byl další postup úředníka, který dal celému režimu podobu razantního a efektivního právního prostředku. Praetor z titulu svého imperia měl pravomoc *missio in possessionem* uvedení do držby. V první fázi, a to z prvního dekretu, to byla pouhá detence sousedova pozemku, která zabezpečovala ohroženému občanovi postarat se o nápravu. Nedosáhl-li součinnosti ze strany povinné, uvedl ho praetor do držby *ex secundo decreto*. Držba z druhého dekretu byla pak držbou vedoucí k vydržení

(pro původního vlastníka znamenala ztrátu vlastnického práva). Římské právo chránilo soukromé vlastnictví jako nejsilnější subjektivní právo vůbec. Současně však na vlastníky dokázalo vyvíjet tlak, aby se jako vlastníci skutečně chovali. Vydržení bylo jedním z nejnebezpečnějších prostředků při špatné nebo nedbalé správě svých věcí. Současně byla ponechána záležitost ve vztazích mezi sousedy na nich samotných. Praetor nevykonal dozor, bez kvalifikovaného právního postupu stran (nebo pouze ohroženého) nebylo možné řízení při hrozící škodě ani zahájit, ani vést. Strana mající ve svém vlastnictví, nebo jiném, většinou věcněprávním poměru závadnou stavbu, nebo provoz, se složením stipulačního smlouvy zavázala k tomu, že pokud by škoda skutečně nastala, uhradí ji z titulu stipulace. Stipulace byla jednostranným závazkem přísného práva. Při řízení se neprokazovalo zavinění (jako by tomu bylo v případě řízení na náhradu škody). Vymahatelnost takového závazku byla snadná, prokazovala se existencí stipulace. Ohrožený měl jistotu, že pokud škoda nastane, bude mu poskytnuta náhrada.

Imponující byla jednoduchost a soulra praetorských opatření. Imponující je také efektivita zákroku: za použití minimálních prostředků bylo dosaženo maximálního efektu. Navíc bez rozsáhlé intervence administrativního aparátu, a na náklady stran.

SUMMARY

This text presents the Roman law institute of security in cases of damage threats. The beginning of the development of this institute dates back as far as the Law of Twelve Tables. Gai's legal textbook represents an evidence that there existed a legisaction process in cases of damage threats. Legisaction was prohibited by Julius's law in 17 AD with the exception of procedures in cases of damage threats. In the author's opinion, these were the facts of the case that were in the archaic law proposed for legal procedures performed in the provinces. In these cases there remained the possibility to place a lawsuit in the well-known form of legisaction. In cities and towns buildings of two and more levels featuring many apartments started to be built as a result of population inflow. The bad construction quality resulted in frequent accidents and fires. It was necessary to find new ways of dealing with these situations. The praetorian edict De damno infecto represents such an attempt. This obligation meant a right to damage compensation if there had really been some damage in the form of stipulation claim. If the obliged party failed

píše: „Majestátnost města a značný růst počtu obyvatel vyžadovaly mimořádné zvýšení počtu bytů. Řešení se hledalo ve výšce budov“. Stát do situace nezasahoval. Přelidněnost a nezdravé prostředí v chudých čtvrtích nikdo neřešil. Docházelo k častým požárům a zřícení budov, které byly stavěny z levných nekvalitních materiálů. Pro zajímavost: ve 4. stol. bylo v Římě 44 000 takovýchto vysokých budov.

⁴ RAINER, J. M.: Bau- und nachbarrechtliche Bestimmungen im klassischen römischen Recht, Leykam Verlag Graz, 1987.

⁵ LUBY, S.: Prevencia a zodpovednosť v občanskom práve, I., II., Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 1958.

to cooperate, the damaged party could, by way of extra praetorian means, become the holder of the land. If the owner of defected and damage threatening damage was

inactive, he risked the loss of his right to the particular land or building.